УДК: 343.98:343.615

Строк І. А.,
здобувач кафедри кримінального процесу та
організації досудового слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТИПОВІ СПОСОБИ У ВЧИНЕННЯ УМИСНИХ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, ЗАПОДІЯНИХ У СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

У статті на основі криміналістичного вчення про способи вчинення злочинів, їх типізацію та на основі дослідження матеріалів слідчої практики виокремлено типові способи вчинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання.

Ключові слова: *розслідування злочинів, криміналістична характеристика, типові способи вчинення злочину, вчинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання.*

Актуальність теми. Відомо, що спосіб заподіяння тілесних ушкоджень є несе для слідства великий обсяг інформації в структурі криміналістичної характеристики злочину. Саме через спосіб вчинення злочину (заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень в стані сильного душевного хвилювання) у навколишньому середовищі відбиваються ознаки інших структурних елементів криміналістичної характеристики. Кожен злочин є подією, яка відбувається в певний час, у певному місці та у певній обстановці. Злочинна подія не обмежується лише дією або бездіяльністю та її наслідками: її як правило супроводжують підготовчі або наступні дії та побічні явища, що тісно пов'язані із злочином. Все це має бути встановлено та перевірено в процесі розслідування [1; 5].

Отже, дані про спосіб вчинення злочину – важлива складова криміналістичної характеристики злочину. Це обґрунтовується тим, що спосіб вчинення злочину є детермінованим, що припускає можливість встановити його зв'язок із ознаками, що стосуються інших елементів криміналістичної характеристики злочину.

Стан дослідження проблеми. Способи вчинення злочину поставали предметом досліджень таких науковців як О.М. Бандурка, С.М. Гусаров, Л.В. Дундич, М.В. Салтевський, В.В. Пясковський, В.О. Коновалова, Р.Л. Степанюк, В.В. Шендрик, В.Ю. Шепітько, О.О. Юхно та інші. Проте типові способи у вчинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання залишаються поза увагою.

Мета дослідження полягає у визначенні типових способів вчинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання.

© Строк І. А., 2019

Наукова новизна дослідження. За результатами проведеного дослідження у визначено типові способи вчинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих напрямів розвитку криміналістичної науки є розвиток учення про моделі учинення злочинів. Хоча, слід зауважити, що найбільш усталеним в криміналістиці є використання терміну «механізм вчинення злочину». Водночас, слід погодитися з Л.В. Дундич відносно того, що у цей час ще остаточно не сформовано поняття механізму злочину. Крім того, застосовуються навіть різні підходи до визначення і структурування елементів механізму вчинення окремих видів злочинів.

У літературі виокремлюють наступні взаємозалежні складові механізму вчинення злочину:

- суб'єкти злочинної діяльності;
- сліди злочинної діяльності;
- засоби злочинної діяльності;
- предмет злочинної діяльності [2, с.40-41].

Як зазначає Л.В. Дундич, механізм злочину представляє собою самостійну криміналістичну категорію. Вказаний механізм варто розуміти як складний, взаємообумовлений, етапний (стадійний) динамічний процес взаємодії криміналістично значимих елементів, в першу чергу факторів об'єктивної дійсності та злочинної діяльності групового суб'єкта, спрямованої на вчинення злочинів, які у сукупності спричиняють виникнення криміналістично значимої інформації [3, с. 128]. При цьому, не можна також не відзначити той факт, що за усталеним підходом як елемент криміналістичної характеристики злочину називається спосіб учинення злочину (підготовки, вчинення та приховування).

На думку В.Ю. Шепітько, спосіб учинення злочину слід розуміти як образ дій злочинця, що передбачає певну систему операцій і прийомів. Його структура охоплює собою такі елементи як: способи готування до злочинного діяння, способи його вчинення та способи приховування (маскування) [4, с. 328].

В.В. Пясковський зазначає, що спосіб учинення злочину – це не елементарна сукупність вольових дій, а закономірно визначена, структурована система поведінки суб'єкта, спрямована на підготовку, учинення та приховування злочину [5, с. 37]. Загалом слід відмітити те, що спосіб учинення злочину є міждисциплінарним терміном, який використовується у кримінальному праві, кримінології, кримінальному процесі, криміналістиці. При цьому, у межах кожної з названих галузевих правничих наук розглядуваному поняттю надаються різні конотації.

Так, «процесуалісти розуміють під способом вчинення злочину комплекс вчинених у певній послідовності дій, що обумовлюють настання злочинного результату. Криміналісти розширюють поняття способу на стадії підготовки та приховання злочину, включаючи в нього місце, час, засоби, особливості особистості тощо» [6, с. 102].

Термін «спосіб» наступним чином інтерпретується у академічному тлумачному словнику української мови: «1. Певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти

чогось. 2. Те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-небудь справі, дії. 3. Граматична категорія дієслів, що виражає відношення дії (або стану) до дійсності, встановлюване мовцем.» [7].

Однак, не можемо не відзначити той факт, що терміни у розмовній мові та терміни у правничій сфері мають не одне і те ж значення (що цілком відповідає вимогам юридичної техніки). Тому цілком обґрунтованою видається позиція С. Зав'ялова, який стверджує, що криміналістичне розуміння способу вчинення злочину не може цілком збігатися з його розумінням в інших науках [8, с. 7]. «У кримінальному процесі воно трактується ширше, ніж в кримінальному праві, а в криміналістиці - ширше, ніж у кримінальному процесі, - зазначає. – Так, узагальнені дані по вивченим кримінальним справам свідчать, що у постанові про притягнення як обвинуваченого про спосіб вчинення злочину вказувалося у 97,3 % випадках. При постановленні вироку суд індивідуалізує покарання, враховуючи спосіб вчинення злочину, який характеризує саме діяння та суб'єкт злочину» [9, с. 210].

Фахівці у сфері криміналістики включають до змісту терміну «спосіб учинення злочину» і місце, і час, і властивості особи тощо, поширюючи при цьому указані явища і на етапи підготовки, і приховування злочину. Таке розуміння досліджуваного явища передбачає розширювальне тлумачення терміну «спосіб» і дозволяє з'ясувати механізм злочинної діяльності, адже «для криміналістики основне в способі не досягнутий результат, а процес досягнення мети, механізм її досягнення. Спосіб скоєння злочинів розглядається в криміналістиці як джерело інформації про закономірність виникнення доказів, яка необхідна для розробки засобів та методів розкриття та розслідування злочинів» [9, с. 210].

Не можемо не відзначити, що в основу криміналістичної характеристики і обстановки вчинення злочину покладена розширювальна інтерпретація цього терміну, яка не властива, зокрема, кримінально-правовій та кримінологічній науці, зважаючи на те, що воно є передумовою всіх інших елементів криміналістичної характеристики злочину. «Обстановка злочину - це система різного роду взаємодіючих між собою до, в момент учинення та після злочину об›єктів, явищ і процесів, які характеризують місце, час, речовинні, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправного діяння, психологічні зв›язки між ними та інші фактори об›єктивної реальності, які визначають можливість, умови та обставини вчинення злочину» [10].

У цілому можна погодитися з висновком, відносно того, що спосіб вчинення злочину безпосередньо пов'язаний із засобами вчинення злочину, зважаючи на те, що він (спосіб) обумовлюється та залежить від засобів, обраних злочинцем. Саме такий зв'язок є фактором того, що окремі автори помилково ототожнюють знаряддя і способи вчинення злочину. «Вважаємо, що якщо спосіб здійснення злочину означає послідовність прийомів, що застосовуються особою, то під засобами вчинення злочинів розуміються ті речі, предмети, документи, механізми, приладдя, які використовуються для здійснення злочинного зазіхання» [6, с. 103].

У фаховій літературі зазначають, що всі способи нанесення тяжких тілесних ушкоджень можна класифікувати на групи за різними критеріями: за формою діяння, за методом діяння, за методом впливу, за характером виду травматичного впливу [11, с. 53-62]. Зокрема, за формою діяння їх диференціюють на:

- заподіяння тілесного ушкодження шляхом бездіяльності (ненадання допомоги взагалі).

- заподіяння тілесного ушкодження шляхом дії, зокрема неналежної дії (наприклад, надавання медичної допомоги);

За способом діяння поділяють на:

- заподіяння тілесних ушкоджень із використанням кліматичних умов, особливостей ландшафту, інших об'єктивних чинників (наприклад, хвороба потерпілого);

- заподіяння тілесних ушкоджень за допомогою застосування різноманітних засобів (предмети домашнього вжитку – 8,9%, вогнепальна зброя – 7,0%, холодна зброя – 14,0%, вибухом -1,9% т.ін.);

- заподіяння тілесних ушкоджень застосуванням лише фізичної сили (руками – 32,4%, ногами – 23,0%, головою іншими частинами тіла людини);

- заподіяння тілесних ушкоджень за допомогою тварин [12, с. 201].

За методом впливу виділяють так способи:

- безпосередній вплив –застосування фізичного або хімічного впливу безпосередньо на організм людини;

- опосередкований вплив, який застосування психічного насильства, що опосередковано заподіює тілесні ушкодження. Проте, зазначені випадки одиничні і рідко зустрічаються на практиці. Суть його полягає у тому, що на особу здійснюється психологічний вплив, під тиском якого він вчиняє дію, яка завдає тілесні ушкодження потерпілому. Як приклад, примушування жертви вистрибнути з вікна, яке знаходиться на великій відстані від землі, або з салону автомобіля, який рухається на великій швидкості).

За характером виду травматичного впливу виділяють так і способи нанесення тілесних ушкоджень:

- удар, розривання (відривання), стискання, розтягування, скручування, щипання, ламання, спричинення опіків, штовхання, катування потерпілого.

Виходячи із наведеного, привелюючою класифікаційною ознакою способів вчинення злочинів у вигляді умисного заподіяння тяжких тілесних ушкоджень є об'єктивна сторона.

Навіть, коли умисел виникає раптово (спонтанно), в умовах обмеженого часу злочинці вдаються до елементарних дій з готування, підшукують предмети на місці для заподіяння за допомогою них тілесних ушкоджень [13, с. 32].

Способи вчинення тілесних ушкоджень залежать від навколишніх, соціальних умов. Тобто, для кожної національної й соціальної групи притаманні свої превалюючи способи заподіяння тілесних ушкоджень. Зокрема, зазначають, що непоодинокі випадки, коли під час конфліктів у сім'ї у сільській місцевості, застосовується такий спосіб як удари по тілу потерпілого знаряддями праці (лопата, вила тощо) [13, с. 300].

Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень у стані сильного душевного хвилювання як правило здійснювалось: руками – 32,4%; ногами – 20,0%; вогнепальною зброєю – 7,0%; вибухом – 1,9%; холодною зброєю – 10,0%; предметами побуту (молотки, сокири ножі, вивертки, швайки, тощо) – 8,9%; лугами і кислотами – 1,5%; тваринами – 1,5%; транспортними засобами – 2,8%.

Спосіб заподіяння тілесних ушкоджень закономірно відображується в оточуючому середовищі у вигляді слідів, які в широкому розумінні представляють слідову картину події, що відбулася. За своєю сутністю вона є фрагментом вчиненого злочину, що відбився у слідах. Тому, на думку В.О. Коновалової картина події відновлюється як мозаїчна частина загального, за якою можна ідентифікувати подію як ціле за його частинами, зазначає [14, 430].

Висновки. Отже, типовими способами заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень у стані сильного душевного хвилювання є: вчинення їх руками – 32,4%, ногами – 23,0%, вогнепальною зброєю – 7,0%, шляхом вибуху – 1,9%, холодною зброєю – 14,0%, побутовими предметами (ножі, сокири, швайки, вивертки, молотки тощо) – 8,9%; кислотами і лугами – 1,5%; тваринами – 1,5%; транспортними засобами – 2,8%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белкин Р. С. Эксперимент в уголовном судопроизводстве / Р.С. Белкин, А.Р. Белкин. Москва : Изд-я группа ИНФРА·М–НОРМА, 1997. 160 с.

2. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

3. Дундич Л.В. Поняття і структура механізму злочину. *Форум права*. 2008. № 1. С.125-129.

4. Криміналістика. За ред. В.Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. ідопов. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

5. Пясковський В.В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики насильницьких злочинів проти статевої недоторканості неповнолітніх. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 1 (98). С. 36-46.

6. Висоцька В.В. Поняття способу вчинення злочину. Правова держава. 2011. № 13. С. 102-105.

7. Спосіб. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: http://sum.in.ua/s/sposib.

8. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі із злочинністю: автореф. дис… канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2005. 19 с.

9. Капітанчук Л.Ю. Спосіб вчинення злочину та його особливості при незаконному переправленні осіб через державний кордон України. *Форум права*. 2008. № 2. С. 210-219.

10. Криміналістика : навч. посіб. / За ред. А.Ф. Волобуєва. Київ: КНТ, 2011. 504 с. URL: https://pidruchniki.com/1966032151600/pravo/struktura_okremih_kriminalis tichnih_metodik#55.

11. Дмитрієв О. М., Малярова В. О. Розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень. Бюлетень з обміну досвідом роботи. Київ. 2007. № 168. С. 53–62.

12. Горбачевський В. Я. Вбивства на замовлення. Способи та засоби їх вчинення. Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. 1997. №2. С. 201–207.

13. Криминалистика: В 2-х т. / Под ред. Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. Москва : ВЮЗШ МВД СССР. 1988. т. 2 451 с.

14. Коновалова В. Е. Алгоритмизация в теории криминалистики. Ученые криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства: Матер. вузов. юбил. науч.-прак. конф. (к 85-летию со дня рождения Р.С. Белкина): в 2-х ч. Ч.1. Москва: Академия управления МВД России, 2007. С. 425–432.

I. Strok

TYPICAL METHODS OF COMMITTING INTENTIONAL SEVERE BODILY INJURY CAUSED IN A STATE OF STRONG MENTAL EXCITEMENT

The article, based on the forensic doctrine of ways of committing crimes, their typification and on the basis of research materials of investigative practice, highlights typical ways of committing intentional grievous bodily harm caused in a state of strong emotional excitement.

Keywords: *investigation of crimes, forensic characteristics, typical ways of committing a crime, committing intentional grievous bodily harm caused in a state of strong emotional excitement.*